

celote. Z doseljevanjem okoličanov v razvijajoči se Maribor pade številni pomen nemštva, s kulturnim dvigom meščanstva pa se likvidirajo nevarnosti naše denacionalizacije. In ker bo Maribor trajno ostal obmejno mesto s stiki z velikim sosednim nemškim narodom, lahko trajno rešimo mariborsko nemško vprašanje edino z gospodarskim in kulturnim razvojem mesta. Predpogoj za kvantitativni in kvalitativni razvoj Maribora je v trajnem gospodarskem dvigu, ki ga omogoča izgraditev dravske prometne črte.

Z izpremenjenimi mednarodnimi mejami se geopolitični položaj posameznega mesta izpreminja. Iz osrednjega položaja v nekdanji Avstro-Ogrski je stopil Maribor v Jugoslaviji na položaj perifernega mesta. V tem položaju je možna zagotovitev mariborskega razvoja samo z vidikov nove jugoslovanske države celote. Geopolitični položaj celotne severne Jugoslavije pa terja prometno transverzalo vzporedno z Dravo, ki ni samo v lokalnem interesu Maribora, ampak v interesu razvoja vseh naših obmejnih pokrajin od Bačke do Koroškega. Razvijajoče se gospodarstvo 15 milijonske države zahteva dve kontinentalni transverzali, poleg savske še dravsko.

Dravska prometna črta, ki edina lahko zagotovi in pospeši razvoj Maribora kot črta z mednarodnim prometom, pa ni v svojem bistvu nič novega. Sledeč geografskim predpogojem je že obstajala od rimske

dobe pa do dobe železnic, in ravno tako zvana hrvaška cesta Maribor-Varaždin je še pred 100 leti mnogo ožje vezala podravske zemlje kakor pozneje z železnicami. Pomen velike podravske ceste je strla šele smotrna madžarska železniška politika. Kulturne vplive medsebojnih stikov Podravja in Posavine pozna naša zgodovina zlasti med našimi Iliri; Vraza, Kočvarja itd. so dovedli v ilirski tabor predvsem gospodarski stiki, ki so družili njihove rojstne kraje z zemljami ob Dravi v eno, prometno enoto. In kakor je v dobi železnic priključitev nižine pod Ormožem v gravitacijsko območje Maribora pospešila mariborski razvoj, tako je danes vprašanje enotne prometne ceste ob vsej naši Dravi, kot druge jugoslovanske mednarodne proge, za Maribor vprašanje njegove bodočnosti ali pa nazadovanja. In v primeru z Osijekom ali Novim Sadom, še bolj pa v primeru z jugoslovanskimi gospodarskimi središči na savski črti vidimo, da Maribor po vojni relativno že nazaduje.

Maribor na Dravi je izhodišče dravske črte iz Alp na vzhod. Drava s svojim območjem je ena geografskih prometnih predpostavk jugoslovanske države. V bistvu nastoja jugoslovanske države pa je izgraditev prirodnih črt in s tem likvidacija umetnih, ki so prirodne proge sistematsko opuščale. In v tej prirodni geopolitični rešitvi dravske prometne črte je zapadla bodočnost Maribora.

MINORITSKA CERKEV IN JUGOZAPADNI MARIBOR V XVIII. STOLETJU

FRANC K. KOS

V starem jugozapadnem delu Maribora se dviga ob Dravi velika stavba, ki štrli visoko nad ostale strehe in spominja po svojih oblikah na cerkev. Ta stavba, med ljudmi bolj znana kot vojašnica kakor kot hiša božja, je stara minoritska cerkev.

O cerkvi je doslej največ napisal M. Napotnik (*Die Basilika zur Heiligen Maria, Mutter der Barmherzigkeit, in der Grazervorstadt zu Marburg, 1909*), in poleg njega R. G. Puff (*Marburg in Steiermark, seine Umgebung, Bewohner und Geschichte, Gratz 1847*). Za primerjalno gradivo pa služijo slike v mariborski sobi mestnega muzeja v Mariboru.

Stavba ima tri glavne dele: zvonico, glavno ladjo in presbiterij. Glavna ladja je podolgovata na tri širine, mogočni dvojni pilastri ločijo med seboj po tri kapele na vsaki strani; kapele so polkrožno zaključene, nad loki so empore; bogato profilirani kapiteli pilastrov nosijo razgiban arhitrav, nad tem se pa izriva zelo profiliran, daleč ven štrleči venčni zidec. Vsak pilaster nosi banjasti lok, deli med loki so križno obokani in prav tako je križno obokan tudi strop galerij nad kapelami.

Pred današnjo cerkvijo je morala na istem mestu stati druga, kar je razvidno iz ustanovitve minorit-

skega samostana in cerkve, ki se pojavita v Mariboru že v drugi polovici XIII. stoletja (okoli 1284), in iz starejših slik mesta. Na to staro, prvotno gotško cerkev (kajti taka je morala biti) kaže mogoče zadnji opornik (na vzhodni steni), ki ni pilaster, marveč spominja na gotski steber brez kapitela, iz katerega izhajajo sedaj neorganično svodne linije. Srednja ladja je osvetljena po velikih dvodelnih oknih, ki so zgoraj polkrožna, spodaj pa pravokotna. Zunanjščina glavne ladje je popolnoma preprosta; samo okna imajo okvirje.

Zadaj na vzhodni strani je imela cerkev vhodna vrata, nad temi se je dvigal pevski kor. V zunanjščini kaže ta prizidek razgiban tloris konveksno ukrivljenih stranic, pilastri in venčni zidec pa spominjajo na pilastre glavne ladje. Notranjost zvonice v obeh nadstropjih kaže drugačno, bolj enostavno okrasitev kakor ostala ladja. Zunanjosti s kolosalnimi pilastri in močnim venčnim zidcem sedanja rešitev s premajhno dvokapno streho ne zadošča, temveč zahteva nadaljevanje tega dinamičnega pogona navzgor v stolpu, katerega je cerkev tudi imela.

Najvažnejši in še danes najbolje ohranjen je v cerkvi presbiterij. Od ostale cerkve ga loči slavolok,

Delniška tiskarna, d. d. v Ljubljani

MARIBORSKI GRAD: DETAJL STOPNIŠČA

ki nosi kronogram: *LaVs Deo VnitrIno aC MarIae genItrICI eIVs*, kar da letnico 1772, to je leto, ko je bila dovršena okrasitev presbiterija. Presbiterij je za širino kapel ožji od glavne ladje, enako visok in pravokotno zaključen. Je tudi križno svoden, vendar izveden tako, da napravlja kupolast vtis. Sprednjo steno je moral некоč pokrivati velik glavni oltar. Okna so obdana s fino profiliranimi okvirji in obdana z vejicami, ki prepletajo okvir in ga krasi s cvetkami. Na vrhu okvirja so okraski zaključeni v školjki. Ti okraski v štuku so izdelani tako plastično, da štrle iz stene. Na vsaki strani oken sta zgoraj in spodaj še po dva manjša okvirja. Okvirji so rokokojske oblike, obrobjeni s fino profiliranimi palicami, katere prepletajo in krasi vejice, cvetke, listi in školjke ter so nekdanj vsebovali slike. V času tik pred 1772 dobi tudi slavolok štukaturni okras in venčke, kapiteli pilastrov ob presbiteriju pa volute in listne okraske. Glavni okras presbiterija tvori strop. Na njem je velik okvir, sestojč iz štirih lokov; kjer se loki sečejo, nahajamo medaljone z napisi in simboličnimi slikami prošelj k Materi Milosti. Vsi medaljoni so bogato okrašeni, štuk je močan ter plastično štrli iz stene. Glavni okvir prepletajo in krasi zopet venci, šopki rožic ter manjši medaljonički školjkastih oblik.

Skoro ves strop presbiterija in vso notranjost velikega okvirja zavzema glavna slika s čudodelno podobo Matere Milosti. L. 1747. so namreč prenesli kip Matere Božje iz Konjic v mariborsko minoritsko cerkev, po opustitvi slednje je prešel v današnjo frančiškansko cerkev.

Naša slika kaže čaščenje tega kipa v nebesih in na zemlji. Dva angela sta razgrnila zaveso in odprla pozorišče. Nebo in zemlja sta povezana. Na levi spodaj je nevihta z nalivom in bliski, zraven trije možje v borbi, spredaj v sredi angel miru z oljkovo vejico v roki; na desni se dvigajo stopnice k veliki palači, na stopnicah pred palačo množica ljudi; v ozadju reka, iz katere rešuje mladenič utopljenca, za reko

¹ Vse črke kronograma so pisane veliko, številke v rdeči barvi, ostale črke črno. AE v lingaturi.

J. Göblerjeva freska na stropu presbiterija v nekdanji minoritski cerkvi. Foto J. Kovačič

Nekdanja minoritska cerkev profi vzhodu.

Foto J. Kovačič

mesto z griči v ozadju. Zgoraj nebo, ki sega z oblaki in plavajočimi angeli do zemlje. Na desni plava angel s knjigo na hrbtu, za njim govori sv. Anton ljudstvu, zadaj še drugi angeli v razgovoru. Na levi zgoraj plavajo angeli z različnimi predmeti kakor z lilijo, s križem, z luno in Marijinim monogramom, s sliko mesta i. t. d. Na oblaku prosi sv. Frančišek za samostan. Na sredi plava čudodelna podoba Matere Milosti, nad njo sv. Duh in Bog Oče, ki kažeta na njo.

Kaj predstavlja slika in kaj pomenijo osebe na njej? Čudeže in milosti čudodelne podobe ter posvetitev samostana Materi Milosti. Prikazane so nadloge, ki groze prebivalstvu in katerih rešitev so iskali pri priprošnjici Mariji. Tako so trije možje na levi kuga, lakota in vojna, angel na sredi mir, ljudje na desni pa bolniki in grešniki, pohabljeni in obsedenci, nesrečniki in romarji. V vseh nezgodah se ljudje udano obračajo k Materi Milosti za pomoč in rešitev, vsi v vihravih gestah in patetičnih pozah.

Slika je signirana in na tretji stopnici nosi napis: Joseph M. Göbler pinxit 77. Je freska, dobro ohranjena, barve so sveže in zid je brez razpoklin. Slikar je učenec graškega Kauperza. Kompozicija slike je baročna z diagonalo v obe smeri, eno kaže angel pod Marijo od leve spodaj na desno navzgor, ta smer se še mnogokrat ponavlja zgoraj in spodaj — druga je nasprotna po angelu in pregibu svetnika na levi, tudi še mnogokrat ponovljena. Vendar kompozicija ni dosledno izvedena, posebno posamezne skupine niso med seboj povezane, nejasen je tudi položaj arhitekture v krajini. Slikar rad uporablja gola telesa, podaja jih v perspektivni skrajšavi za pogled od spodaj, vendar tega ne obvlada popolnoma (n. pr. angel spredaj, utopljenec zadaj). Vse osebe živahno gestikulirajo in patetično razlagajo svoje prošnje, vendar njih prošnje ne napravljajo vtisa popolne resničnosti, kajti osebam manjka v obrazih psihološke poglobljenosti. Obrazi so sicer lepi, z velikimi očmi, nakodranimi lasmi v nežnih barvah, nimajo pa duševnega izraza in v tem se mojster karakterizira. Na sliki ima slikar tipe, osebe so oblačene v sodobne noše, angeli pa so goli, z vihrajočimi plašči. Slika je delo dobrega mojstra eklektika, ki zna posamezne motive mnogokje pobrati ter kaže znake nemškega baroka. Vplive rokokojske dobe pa opazimo v nežnih barvah, lepih licih in v pokrajini.

Dela iz J. Göblierjeve freske s sliko jugozapadnega Maribora v XVIII. stol.
Foto. J. Kovačič

Za Maribor zanimiv je zavitek papirja, ki ga drži angel v rokah in ki kaže jugozapadni del Maribora, kjer stoji minoritska cerkev. V ospredju slike teče Drava, na levem bregu so pritrjeni splavi, na levi se dvigajo mestno obzidje, samostan in minoritaka cerkev, v ozadju še ena cerkev (najbrž celestinska v današnji Gospojni ulici), na desni most, zadaj cerkev sv. Duha (v današnji Stolni ulici) in za njo nekdanji, visoki stolpnice.

Ako primerjamo to sliko mesta s starejšimi, opazimo zanimive novosti. Najstarejša slika Maribora (Vischerjeva iz 2. polovice XVII. stoletja) kaže natančneje le glavne stavbe, ostale hiše pa so risane shematično. V jugozapadnem delu mesta opazimo »Benetke« zvezane po zidu z okroglim stolpom, nato samostan in zadaj minoritsko cerkev. Cerkev ima pri Vischerju drugačno lego, obrnjena je z vhodom proti zapadu in kaže na vzhodni strani šesterooglato apsidno s stolpičem, okna glavne ladje pa so velika in nedeljena. V ozadju je še cerkev sv. Duha in mogočna stolnica. Vischerjevi sliki mesta je podobna ruška slika Maribora iz 1680 (kopija A. Gvajca v mariborskem muzeju), ki podaja isto lego minoritske cerkve s polkrožno zaključenimi okni. Na ruški sliki je viden tudi okrogli stolp, ki kaže obrambni značaj z zobčastim nadzidkom; samostan in sosedni Žički dvor imata še danes vidni oporni zid. Stolnica zavzema z mogočnim stolpom vedno isti dominantni položaj. Jasno je podan tudi ostali del mesta z izhodi na glavno prometno žilo od Koroških vrat do Glavnega trga. Popolnoma podobno sliko Maribora izraža tudi votivna slika iz samostana v Nazarjih. Lesorez, ki prikazuje Maribor v prvi polovici XVIII. stoletja (izdalo Zgodovinsko društvo za Štajersko 1876), ima v jugozapadnem Mariboru le malo sprememb. Okrogli stolp je medtem dobil poševno, stožčasto streho, mi-

noritska cerkev je ista kakor na prejšnjih slikah, vidni pa so oporniki, kar potrjuje domnevo o njenem gotskem izvoru.

Ves ta čas od srede XVII. pa do druge polovice XVIII. stoletja ne opazimo v jugozapadnem delu Maribora nobenih bistvenih sprememb. Večina meščanov živi ubožno in trpi mnogo pod elementarnimi nezgodami, kugo in požarom, ki sta v tem času pogosta. Plemiči in bogati meščani zapuščajo svoje posesti cerkvam in samostanom in tako posebno obogatili v XVIII. stoletju minoritski samostan, ki dobi hiše, posestva in vinograde v okolici mesta, pa tudi v mestu samem. K temu se pridruži še prenos čudodelne podobe v minoritsko cerkev, od katere imajo minoriti zopet mnoge materialne koristi. Zato so v stanu razvijati svojo cerkev.

V XVIII. stoletju, morda še pred prenosom ali ravno zaradi prenosa podobe Matere Milosti, predručajijo minoriti svojo cerkev. Vhod na zapadu, ki je imel sebi nasproti mestno obzidje, ni mogel biti več primeren za večji dotok ljudi, niti dovolj reprezentativen. Zato obrnejo vhod proti vzhodu, staro apsidno uporabijo za temelje stolpa in izpremene popolnoma notranjost cerkve, katero temeljito barokizirajo. V tem nas potrjuje lesorez čudodelne podobe Matere Milosti (v mariborskem muzeju), katero prosijo spodaj klečeči bolniki in grešniki za pomoč, v ozadju pa sta vidna minoritski samostan in cerkev. Vhod cerkve je obrnjen proti vzhodu, fasadna stena je zgoraj polkrožno zaključena z uro, nad fasadno steno pa se dviga velik baročen stolp. Vidna sta tudi glavna ladja in presbiterij, oba s polkrožnimi okni zgoraj in pravokotnimi spodaj.

Slava čudežne podobe in njeno češčenje je raslo bolj in bolj. Glas o njeni čudežni moči je privajal vedno več vernikov in procesij v minoritsko cerkev, ki začne bogateti tako, da je bilo možno nadaljnje okraševanje cerkve. V notranjosti se to kaže v okrasitvi presbiterija, ki je dogotovljen 1772; zunanost pa kaže naša slika z mnogo večjim stolpom od vseh dosedanjih, z mnogo bolj razgibano in bogato sprednjo fasado; presbiterij ima visoka okna, kakor jih kaže notranjost še danes. Tudi v ostalem delu mesta opazimo na naši sliki večji razvoj, vedno več streh in vedno več stolpov cerkva. Mesto se začinja počasi razvijati in dvigati, dokler ne doseže svojega velikega razcveta v XIX. stoletju. Zato je tudi važna naša slika, ker nam kot vmesni člen zelo ilustrativno podaja jugozapadni del mesta v 2. polovici XVIII. stoletja. Posebno važna je za zunanji pogled minoritske cerkve in kot potrdilo njenega razvoja v XVIII. stoletju.

Kmalu po tem razcvetu pa jo 1784 doleti usoda jozefinskih reform. Samostan in cerkev dobi v uporabo vojaštvo za vojašnico, zapor in delavnice. Danes je cerkev pregrajena z lesenim odrom v dvoje nadstropij in služi za skladišče. Stolpa ni več, zunanost je neorganično zaključena in streha se vseda. Od vsega so ohranjeni v notranjosti le zgornji deli pilastrov in štuk, najboljše pa se je ohranila freska, ki je s svojimi svetlimi barvami med vrečami moke še svetlejša.